

ק"ק קובנה 2015

התבוללות, שואה, תנועת המוסר וגוש קטיף. מסע לליטא

צילום סלוקרי: ידידיה מאיר

תמיד סיפרו לי שהלבוש של עולם הישיבות הליטאי הוא בהשראת אופנת הלבוש האירופי ההדור של צעירי אותה תקופה. כלומר, הבחירה במגבעת וחליפה נבעה מתוך רצון שבחורי הישיבות ירגישו מכובדים, מרוממים. בשבוע שעבר, ברחוב הראשי של קובנה, ראיתי זאת במו עיניי. בזמן שבארץ מותנהל פולמוס סוער בשאלה איך נערות צריכות להגיע לבית הספר, ככה נראית בליטא של היום התלבושת האחרונה של בני הנוער. עצרתי את שני הצעירים האלה באמצע הרחוב (מעניין, הם לא שמעו על 'שבוע') כדי לתעד: לא רק מכנסיים, חולצה וחליפה, אלא גם עניבת כפיון.

כשפרצה מלחמת העולם השנייה הוא פעל להצלת יהודים רבים ככל האפשר וסייע רבות לפליטים העניים שזרמו לעיר, למרות שהוא עצמו חלה באותה תקופה. כשהנאצים כבשו את ליטא הוא הסתתר באותו בית-עץ יחד עם רבנים וראשי ישיבות, ושם המשיך לימוד התורה שלהם, בסתר. באחד הימים פרצו לבית חיילים נאצים ורצחו כמה מהרבנים. את אחד מהם, ר' אלחנן וסרמן הי"ד, הם לקחו מתוך הבית הזה אל דרכו האחרונה. הרב וסרמן יצא משם בראש מורם וצעד עם משפחתו ותלמידיו. בדרך להוצאתם להורג דיבר על מצוות קידוש השם: "נראה שבשמיים רואים בנו צדיקים, שהרי רוצים שנפטר בגופנו על כלל ישראל. עלינו לעשות תשובה כעת, מיד במקום, כי הזמן קצר... עלינו לזכור, שבאמת נהיה מקדשי השם. נלך בראש זקוף, ולא תעלה חלילה מחשבה פסולה, שהיא בבחינת פיגול הפוסל את הקורבן. אנו מקיימים עתה את המצווה הגדולה ביותר: קידוש השם. האש שתבער בעצמותינו היא האש אשר תקים מחדש את העם היהודי".

הרב גרודז'ינסקי ניצל באותו יום כי שכב בעליית הגג. בהמשך אושפו בבית חולים בגלל מחלתו, ובכ"ב בתמוז תש"ד (13 ביולי 1944) הציתו הנאצים את בית החולים, וכך נשרפו למוות מאות חולים יהודים שהיו שם, וביניהם הרב.

וכל זה קרה כאן, בבית הזה, שעומד מולנו בדיוק כפי שעמד לפני 75 שנים. אלא שכאמור, שום שלט לא מספר את הסיפור. רק שכנה ליטאית מבוגרת שמסתכלת במבט חשדני בתיירים הסקרנים שמצלמים את הבית. הכלב שלה יוצא מהמלונה בחצר ומתחיל לנבוח. לך תדע בכמה יהודים הסבא של הכלב הזה נעץ את מלתעותיו.

בדרכנו הביתה הגענו לוויילנה, שם נמצא שדה התעופה, וגילינו שיש לנו עוד כשעתיים וחצי בעיר הבירה של ליטא. ניק, מדריך יהודי מקומי, לקח אותנו לסניור היסטורי קצר, וכמובן שהתחלתי לחקור אותו על עצמו. "כילד בברית המועצות הקומוניסטית אני זוכר רק דבר יהודי אחד: שכל שנה בסתיו אבא מתאמץ והולך להשיג מצות, ואז אוכלים אותן. בלי ליל סדר, רק אוכלים אותן כל שנה בשבוע הזה, וזהו". זה כל מה שידע על יהדותו. הסביבה, לעומת זאת, טרחה להזכיר לו אותה הרבה. "אני זוכר שפעם בבית הספר היסודי ילדה אחת ניסתה לפתוח את הדלת, והידידת נשברה לה ביד. היא צעקה באופן אוטומטי: 'אוף, איזו ידידת יהודית!'. זו הייתה האווירה".

היום ניק מחובר ליהדותו הרבה יותר. הוא מוביל אותנו לכל אתריה של "ירושלים דליטא", מקבר הגאון מוויילנה ועד בית חב"ד המקומי. כשאנחנו עומדים בגטו היהודי מול השלט שמתאר את ההרס, החורבן והאכזריות, אני שומע פתאום מאחוריי עברית. קבוצה ישראלית. בעשר שניות של מפגש איתם, הם נתנו לי פרספקטיבה והקשר לכל מה שראיתי, מהחורבן אל הבניין, מהעבר אל העתיד: מתברר שהם דווקא לא תיירים, הם כאן לצורכי עבודה. חקלאים שהגיעו לפגישות במפעל הליטאי שממנו הם קונים אדמה. למה לקנות פה אדמה, אני שואל, וזוג אחד עונה לי: אנחנו משפחת אדלר מגני טל. אחרי הגירוש הקמנו מחדש את היישוב שלנו ואת המשתלה שלנו, ועכשיו באנו לקנות פה עפר, שהולך ישר לארץ ישראל.

לתגובות: yedidyam@netvision.net.il

1 כשמשעה שינפלד התקשר להזמין אותנו להרצות במועדון הסטודנטים שלו, חשבתי שמדובר במשהו בגבעת רם בירושלים, מקסימום באוניברסיטת חיפה. אבל אז הוא אמר איפה תתקיים ההרצאה: בקובנה. קובנה? העיר המפורסמת בליטא? מועדון סטודנטים ישראלי בקובנה? "כשתבואו כבר תבינו הכול", הוא אמר.

כמה שבועות אחר כך חיכה לנו צעיר חרדי ברחוב הראשי של קובנה, ליד המזרקה, יחד עם אשתו רחלי וילדיהם המתוקים. בסניור הרגלי הקצר שלנו בשדרה הם עצרו כל כמה דקות ליד בית קפה או מסעדה, בירכו לשלום סטודנט ישראלי שישב שם וגם הוסיפו חיבוק. לא הבנתי איך הם מזהים אותם, לי הם נראו בדיוק כמו כל יושבי בתי הקפה המקומיים, אבל השינפלדים פשוט דגו אותם במבטם, פעם אחר פעם: "היי ניב", "אהלן יעל". הסטודנטים ישבו שם, אוכלים אוכל לא כשר, עם חבריהם הלא יהודיים, אבל היה ברור שיש קשר עמוק בינם ובין הזוג הזה. רובם סיימו את השיחה איתם ב"ניפגש מחר".

וכשהגיע "מחר", הבנתי למה כולם חיכו. ביום שישי, כשהשבת פורסת את כנפיה על קובנה (ואגב, זה קורה בסביבות תשע וחצי בלילה), מתקבצים פתאום מכל קצווי העיר, מכל האוניברסיטאות ומכל הדירות השכורות, כמאה ישראלים וישראליות צעירים, כולם סטודנטים לרפואה, כדי להיות ביחד בסעודת שבת. שינפלד עשה קידוש, והסעודה נמשכה שלוש-ארבע שעות, עם שירים ודיבורים לתוך הלילה. הוא ואשתו נמצאים שם בשביל הסטודנטים גם בימות החול, מציעים מרכז קהילתי עם אוכל כשר, הרבה שיעורי תורה ואוון קשבת. "הם לא חוששים שאתה רוצה להחזיר אותם בתשובה?" שאלתי אותו, והוא צחק: "להחזיר בתשובה? מי מדבר על זה בכלל? אני פה קודם כול כדי למנוע התבוללות חמורה. אנחנו במועדון נותנים תחושה של בית ויוצרים יחד אווירה יהודית, ישראלית וקהילתית, אבל יש כלל אחד: בלי בני זוג לא-יהודים. לחלק מהסטודנטים זה קשה מאוד, לצערנו".

בשלושת הימים שלנו בקובנה גילינו כמה ההתבוללות היא לא איזו סכנה רחוקה שמאיימת על צעירים שגדלו בגולה הדוויה, מנותקים מכל קשר ליהדותם ולמדינת ישראל. ההתבוללות היא בעיה מוחשית שנוגעת למיטב הנוער הישראלי שלנו - והיא מתחילה ברגע שבו הוא עוזב את הארץ, ללמוד או לעבוד בחו"ל. למה לא, בעצם? איך להסביר לצעיר ישראלי חילוני שיוצא לחיות כמה שנים בחו"ל שעליו להיות, בעצם, גזען? מה ההבדל בינינו ובין הגויים הנחמדים שלומדים איתנו רפואה באותה כיתה?

שינפלד לא מתווכח איתם בנושא, רק מנסה להעצים את הזהות היהודית, בתקווה שמעט מן האור ידחה הרבה מן הבלבול. משנה לשנה הולכת ומתגבשת שם קהילה של ממש. וקהילת הסטודנטים הישראליים הזו של קובנה כבר ידעה גם ימי תפילה. היום משפחת שינפלד שם לבד, אבל לפני כשנתיים נשלח מהארץ זוג נוסף כדי לתגבר את הפעילות - שימי ומיכל גרוס. לימים הם יתפרסמו כהורים של שתי הילדות שנפטרו באסון ההדברה, ושל שני הילדים שנותרו לבסוף בחיים, ברוך השם. הסטודנטים זוכרים אותם ואת ימי התקווה והדאגה לגורל ילדיהם. התמונות היפות והפסטורליות של הילדים שפורסמו בעיתונים בזמן האסון, צולמו כאן, בקובנה. כשהסטודנטים סיפרו לי על כך, נזכרתי שבאמת תהיתי אז איפה ילדים משכונת גבעת מרדכי הצטלמו על רקע של עלי שלכת אירופאיים אדומים.

יום השישי ויכולו השמיים והארץ וכל צבאם. אני מסתכל על הסטודנטים הישראליים שמים יד או מפית על הראש בזמן הקידוש, וחושב לעצמי שאחרי היסטוריה יהודית כה מפוארת, בעצם מה שאני רואה כאן מולי הוא הוא "הקהילה היהודית של קובנה".

2 ר' ישראל סלנטר, ר' יצחק אלחנן ספקטור, הסבא מסלבודקא, כל השמות מלאי ההוד האלה ועוד רבים, מגיעים כולם מכאן, מהעיר שבה אני נמצא עכשיו. קובנה הייתה בירת הישיבות הליטאיות, והקרקע שבה צמחה תנועת המוסר. זה נשמע מרתק, אבל בבית, מול ויקיפדיה, אפשר ללמוד על כל זה הרבה יותר מאשר ברחובות ליטא. לשווא הסתובבנו בגטו היהודי, מחפשים בדל שלט שישביר לנו מה קרה כאן. על בניין ישן אחד מצאנו פתאום כיתוב ביידיש, "סלאבאדקער ישיבה". איש לא טרח אפילו לתרגמו לעברית. ומי יטרח? בכל העיר נותרו יהודים ספורים, מבוגרים ולא מאורגנים. מכירים את הבדיחה על היהודי שצריך שני בתי כנסת, אחד כדי להתפלל בו ואחד כדי לא לדרוך בו לעולם? אז היא נכונה גם פה, לצערנו, אבל בגרסה מוקצנת עוד יותר: יש בית כנסת אחד, אבל אף אחד לא בא אפילו אליו, כי אולי השני יגיע.

כרבע מיליון יהודים הושמדו על אדמת ליטא. יש בה יותר ממאתיים מוקדים שווהו כאתרי השמדה, רובם ביערות ובבורות. אבל רק בשנים האחרונות מתחילה להיראות בשטח הנצחה - סמלית ולא מספקת - לכל הזוועה הזו, וגם לחיים השוקקים שהיו כאן לפני כן. וזה מתסכל. רוב הבתים עומדים על מקומם בדיוק כמו לפני שבעים ושמונים שנה, אתה מסתובב בין הרחובות, יודע שאולי כל בית ישן נוצר איזה סיפור היסטורי בתוכו - ופשוט אין שום תיעוד (מי יודע, אולי ממש כאן הייתה החנות של הסנדלר שאמר לר' ישראל סלנטר "כל זמן שהנר דולק אפשר לתקן"?).

רק אחרי תחקיר מאומץ, שכלל שליחת תמונות מקובנה לבני ברק בווטסאפ, הצלחתי לזהות בית אחד. הנכדים והנינים של מי שהסתתרו שם עזרו לי להשלים את הפרטים. סמוך לישיבת סלבודקא, מתברר, התגוררו אז כמה ממשפחות הרבנים בבית עץ אחד, שעדיין עומד על תלו. ר' אברהם גרודז'ינסקי, מראשי הישיבה, עלה ארצה כדי להקים בה את השלוחה בארץ ישראל, נשאר בעיר חברון כדי לבסס את המקום, ואז חזר לקובנה לבקשת תלמידיו. במשך כל הזמן הזה המשיך לכתוב על נפש האדם, להפיץ את שיטת המוסר ולכתוב בכתב העת 'תבונה' שהוציאו תלמידי הישיבה.